

Eczacılık Hizmetleri ve Etik

G.Hale ÖZCÖMERT", Sevgi ŞAR", Gülbin ÖZÇELİKÂY***, Eriş ASİL****

- * Arş.Gör.Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği ABD,
** Doç.Dr. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği ABD,
*** Dr.Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği ABD,
**** Prof.Dr.Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği ABD, ANKARA

Mesleklerin gelişimini sağlamak amacı ile tüm dünyada pek çok yeni kavram ortaya çıkmakta ve bunların geliştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda gerek o mesleğin mevzuatı, gerekse eğitimi açısından da değişikliklerin gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bütün bu çalışmaların temel hedefi, daha iyi bir hizmet sunumu ile insanların mutluluğunu arttırmaktır.

Sağlık Bilimlerinde "etik" kavramı son yıllarda üzerinde en çok durulan ve tartışılan konular arasında yer almaktadır. Sağlık hizmetlerinin ayrılmaz bir unsuru olan Eczacılık Hizmetleri, doğal olarak etik yönleriyle de ele alınan, araştırılan ve tartışılan hizmetlerdir.

1953 yılında yürürlüğe girmiş olan 6197 Sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun, eczacılığı şöyle tanımlar: Eczacılık, eczane, ecza deposu, ecza dolabı, tıbbi maddeler ve müstahzarlar laboratuvar veya imalathanesi gibi müesseseler açmak, işletmek veya bu gibi yerlerde mesul müdürlük yapmaktır (1).

Bugün eczacılık ve eczacılık hizmetleri dediğimiz zaman daha çok, "hasta merkezli" bir hizmet düşünülmektedir. Tüm dünyada eczacılık hizmetleri "toplum merkezli" bir hizmet sunumuna yönelmiştir ki, bu da eczacının görev ve sorumluluğunu artırmıştır.

Eczacının sorumluluk üstleneceği, yani eczacılık hizmetlerinin içerdiği konular şu şekilde ifade edilebilir (2).

-Bir hastalığın tedavisi

-Semptomların azaltılması ya da ortadan kaldırılması

-Bir hastalığın ilerlemesinin yavaşlatılması ya da durdurulması

-Bir hastalığın önlenmesi

-Psikolojik proseslerde istenilen değişimlerin ortaya çıkarılması.

Eczacı bu sorumluluğunu yerine getirebilmek için herşeyden önce çok iyi bir eğitim almış olmalıdır. Ayrıca;

-İlacı çok iyi tanımalı

-ilaçtan kaynaklanan sorunları saptayabilmelidir

-ilaçtan köken alan sorunları iyi gözleyebilmelidir

-ilaçtan kaynaklanan sorunları önleyebilmelidir.

Etik sözcüğü eski Yunanca'da "karakter" anlamına gelen "ethos" sözcüğünden gelir. Etik, İnsanlar arası ilişkilerde kişinin değerlendirmelerini ve eylemlerini belirleyen, değerler ve değerlilik sorunları üzerine felsefi bilgi üretmeyi amaçlayan felsefenin bir araştırma alanıdır. Kişi, kişinin değerlendirmeleri, eylemleri, değerler ve değerlilik kavramları etiğin temel kavramlarıdır (3).

Eczacılık etiği, etik kurallarını ve ilkelerini eczacılık uygulamalarına uyarlar. Özel bir durum karşısında, bir eczacının kendi kendine ne yapması gerektiğini sorması etik bir sorgulama yaptığı anlamına gelir (4).

Eczacılık, ahlaki (moral) yönleri de bulunan bir uygulamadır. Eczacıların en büyük arzusu hastaların menfaatini yükseltmek ve onların istediği hizmeti sağlayabilmektir. Öteki bütün mesleklerin tersine, eczacılardan beklenen, tüm sağlık hizmetlerinde olduğu gibi, başkalarının menfaatlerini kendilerinkinden önde tutmalarıdır (4).

Etik Sorunlar

Eczacılıktaki önemli etik sorunlar şunlardır (2):

1. Hastaya açıklama yapma

2. Gizlilik

3. Sağlık hizmeti sunanlarla etkileşim

-yeterlilik

-zarar verme ya da bozma

4. Ürün seçimi (kullanım süresi dolmak üzere olan ilaçların dağıtımı, endikasyonları onaylanmamış ya da kanıtlanmamış ilaçları önerme)

5. Fiyatlandırma ve hastaya karşı tarafsızlık

6. Reçeteleri ve OTC ürünlerini hazırlayıp vermek

-potansiyel letal dozların hazırlanıp verilmesi

-etkisiz ya da zararlı ürünlerin satılması

7. Endüstri ilişkileri

-ilaç firmaları

-ödeme yapan üçüncü şahıslar

ECZACILARA ÖNERİLEN ETİK KURALLAR

Amerikan Eczacılık Birliği (APhA) Mütevelli Heyeti'nin 1990 yılında görevlendirdiği Etik Kuralları Gözden Geçirme Komitesi, 1969 yılındaki APhA Etik kuralları çerçevesinde çalışarak, "Eczacılık Etik Kurallarını ortaya çıkardı. Sekiz temel ilkedен oluşаn kurallar eczacı-hasta ilişkisinin yapısına аğırlık vermektedir (5).

1. Eczacı, hasta ile eczacı arasındaki ilişkiye saygılıdır.
2. Eczacı, her hastaya özenli, şefkatli ve gizil bir biçimde hizmet sağlar.
3. Eczacı her hastanın kişiliğine ve itibarına saygılıdır.
4. Eczacı mesleki ilişkilerinde doğruluk, dürüstlük ilkelerine göre ve açık sözlülükle davranır.
5. Eczacı mesleki yeterliliğe sahiptir.
6. Eczacı meslektaş ve öteki sağlık elemanlarının değeri ve becerilerine saygılıdır.
7. Eczacı bireysel ve toplumsal gereksinimler için hizmet verir.
8. Eczacı, sağlıkla ilgili kaynakların dağılımında adil davranır.

ETİKSEL İKİLEM ("ethical dilemma")

Eczacı ve hasta arasındaki her karşılaşma etik bir sorun yaratabildiği halde, bu sorunlar genellikle etik ikilemler oluşturmazlar.

Etik bir ikilem, belli bir doğru ya da yanlış cevabın bulunmadığı ya da birden çok doğru çözümün bulunduğu durumların oluşturduğu, ahlaki değerlerin çatıştığı durumlarda ortaya çıkar (2).

Bir hastayı olası zararlardan korumakla, reçetesini hazırlayıp vermek arasında bir karar vermek zorunda olan bir eczacı etik ikilem içindedir. Çünkü birbirleriyle karşılıklı olarak bağdaşmayan bu iki durumdan her birini haklı çıkaran ahlaki nedenler vardır (4).

Etik ikilem, tek bir "en iyi" veya "en uygun" çözümün olmadığı bir durum olarak da tanımlanabilir (2).

Dünyada pek çok eczacı her gün pek çok etiksel ikilemle karşılaşmaktadır. Eczacılar, aşağıdaki hareketleri yapıp yapamayacaklarına karar vermek zorunda kaldıklarında böyle bir durum söz konusudur (2).

1. a. Doktor tarafından onaylanmış, fakat zararlı olduğu bilinen bir reçeteyi hazırlamak.
- b. Başka bir ilacın yararlı olduğu bilindiğinde, zararlı olmadığı halde yararlı da olmayacak bir ilacın bulunduğu uygunsuz bir reçeteyi hazırlamak.
- c. Yanlış bir reçete ile karşılaşıldığında hastaya ek bir tıbbi bakıma ihtiyacı olduğunu önermek.

2. Hasta teşhis konusunda bilgilendirilmemişse, hastayı bu konuda bilgilendirmek (ilacın hangi hastalıkların tedavisinde kullanıldığını söylemek).

3. Bir doktorun ricası üzerine bir hastadan bilgi gizlemek.

4. Ötanazi olayına katılmak.

5. Şüpheli ya da başlangıç suistimali durumlarında alışkanlık yapıcı ilaçları vermek.

6. Reçetesiz ilaç tedavisi sunmak.

7. Eczacı kalfalarını OTC ürünlerini önermek ve basit rahatsızlıklarda öğüt verme gibi işlerle görevlendirmek.

8. Reçete ile satılan ilaçların fiyatlarını saptamak.

9. Dini ya da ahlaki inançlarınıza ters düşen ilaçları bulundurmamak ya da bunları hazırlamak.

10. Ölüm cezalarında kullanılan letal enjeksiyonların dozlamasına, hazırlanmasına ya da verilmesine katılmak.

11. Bir meslektaşın yeterliliğini sorgulamak.

12. Hasta için düşük yarar sağlayan insan deneylerine katılmak.

13. Kişilere ya da gruplara reçete indirimi yapmak.

6197 sayılı kanunun 25. maddesinde eczanede reçete ile ilaç satışından (fiyatları üzerlerinde yazılı olmak kaydıyla) bahsedilmektedir. Bu maddeye göre, reçetede ilaçların alıcıya verilmesi S.S.Y.B.'nce tespit ve ilan olunacak esaslara göre yapılacaktır. Hazırlanan reçetelerin ilaçlarında bir hata görülecek olursa, bundan eczacı sorumlu olacaktır. Ancak eczacı, muhteviyatından şüphe duyduğu reçeteyi kendi kararı ile düzeltmez. Önce reçeteyi yazan doktora danışacak, bulamazsa kodekste yazılı azami miktarı hazırlayıp durumu mahallin en yüksek sağlık amirine bildirecektir (1).

Eczacılığın, eczacılık hizmetlerinde belirtildiği üzere hasta merkezli bir hizmet sunumuna yönelmesinin yanı sıra, eczacının gerçek anlamda bir ilaç uzmanı olduğunu biliyoruz. Eczacı, ilacın hazırlanmasından hastaya verilmesine kadar tüm aşamalarında, her şeyinden sorumlu olması gereken kişidir. 1953 yılında kabul edilmiş bir kanun, ne yazık ki, eczacılık mesleğinin günümüzdeki yeni alanlarına yönelmesine yetememektedir.

Etik sorunlara bir baktığımızda, bu sınıfın çok daha geniş bir uygulama alanında onaya çıktığımızı görebiliriz. Deontoloji Tüzüğüümüzdeki bazı ila-uelenn bir ölçüde etik ilkelerine yakınlıktan bulunmaktadır (6) Örneğin;

Madde 3: Eczacı, reçeteyi yazan hekim, reçetede adı yazılı hasta veya reçeteyi getiren kişi kim olursa olsun; cinsiyet, dil, ırk, milliyet, felsefi inanç, din ve mezhep, ahlaki düşünce, kişilik, toplumsal düzey, mevki ve siyasi düşünce ayırımı yapmaksızın ilacını hazırlama ve reçete sahibine verme hususunda azami dikkat ve ihtimamı göstermekle yükümlüdür (6).

Madde 4: Eczacı, meslek ve sanatının icrası sırasında öğrendiği sırları, kanuni zorunluluk olmadıkça, ifşa edemez. Mesleki toplantı veya yayınlarda hastanın kimliği açıklanamaz (6).

Görüldüğü üzere 4. madde gizlilik ilkesini ifade etmektedir (6).

Bunun yanında Madde 5 eczacı-hekim ilişkisinden; Madde 6 ise hastaya yapılan açıklamadan bahseder. Madde 15 ise eczacıların meslektaşları ile olan ilişkilerine değinmektedir (6).

Türkiye'de, bugün pek çok ilacın üzerinde "Reçetesiz satılmaz" ibaresi bulunmasına karşın, bu ilaçların reçetesiz olarak yaygın bir satış alanı vardır. Bu nedenle de reçeteli ilaçlara ek olarak satışı denetime bağlı ilaçlar gündemdedir.

Bir etik sorun olarak karşımıza çıkan "jenerik ilaç" uygulaması Türkiye'de "muadil ilaç" kavramı ile ortaya çıkmaktadır. Özellikle de ödemeyi yapan üçüncü şahısların ucuz olan muadili satma zorunluluğu getirmeleri benzer türde bir sorun olarak düşünülebilir.

Günümüzde özellikle eczane eczacılarının önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkan bir başka etik sorun da kişilere ya da gruplara reçete İndirimi yapmaktır. Bu

sorun Türkiye'de katılım paylarının yüzdesinin alınması şeklinde kendini göstermektedir.

Sonuç olarak dünyanın neresinde olursa olsun, sundukları hizmet ne olursa olsun, yetkileri ve yeterlilikleri ne düzeyde bulunursa bulunsun, bu gün dünyanın her yerinde eczacılık hizmeti sunan meslektaşlarımız, her gün birbirine benzer etik sorunlarla karşılaşmaktadır. Etik davranışlar bir ölçüde nitelikli hizmet sunumunu da desteklemektedir. Dolayısıyla eczacılık eriğine olan ilgi her gün biraz daha artmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Akalın K. ilaç ve Eczacılık "Uluslararası Anlaşmalar, Kanunlar, Yönetmelikler, Genelgeler", Tur Ofset, 1991.
2. American Pharmacy, Apr 1993; **NS** 33(4): 70-80.
3. Kuçuradi I, Etik, Meteksan Ltd. Şti. Ankara, 1988.
4. American Pharmacy Sep, 1993; NS 33(4): 48-50
5. Güncel Eczacılık, Şubat 1995, Sayı: 22:12
6. Türk Eczacıları Deontoloji Tüzüğü, 27 Temmuz 1968 tarihli Resmi Gazete